

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคัดค้านเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี*

Social Movement Against Udonthani Potash Mine

ฐาณูร สรวงศ์ศิริ (Thagoon Soravongsiri)** ดร.มณีมัย ทองอยู่ (Dr.Maniemai Thongyou)***

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่นำมาสู่การก่อเกิดและการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี และเพื่อศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี โดยมีวิธีวิจัยด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการใช้ข้อมูลเอกสารประกอบการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ก่อเกิดและเติบโตขึ้นภายใต้เงื่อนไขสองประการ คือ เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหวและเงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว ในด้านเงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหวประกอบด้วย 1) บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้าน 2) การสร้างเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน 3) บทบาทของแกนนำชาวบ้านในการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว 4) การมีอิสระขององค์กรและประชาธิปไตยภายในองค์กร รวมถึงการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว ซึ่งได้แปรเปลี่ยนความเห็นพ้องต้องกันของชาวบ้านที่มีต่อปัญหาและก่อให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากร จนนำมาสู่การกระทำรวมหมู่และการเติบโตของขบวนการได้ อย่างไรก็ตามการก่อเกิดและเติบโตของขบวนการยังสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหวอย่างแนบชิด กล่าวคือ การเคลื่อนไหวของขบวนการฯ ได้สัมพันธ์กับโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ซึ่งได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 และปี 2550 ที่ได้ก่อให้เกิดสัมพันธภาพเชิงอำนาจแบบใหม่ที่ลดช่องว่างของอำนาจทางการเมืองระหว่างรัฐกับประชาชนให้แคบลงอันเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างชอบธรรม และโครงสร้างโอกาสทางสังคมที่มีลักษณะที่เปิด ซึ่งได้แก่ การเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนมานับตั้งแต่ ปี 2523 เป็นต้นมา ที่มีส่วนทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนหลากหลายสาขาหันมาจับงานพัฒนาและทำงานฐานล่างกับชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐมากยิ่งขึ้น และการเติบโตของภาคประชาสังคมที่มีพัฒนาการที่เข้มข้นอย่างต่อเนื่องนับจากช่วงหลังการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ที่ทำให้นักวิชาการ อาจารย์ ประชาชน และองค์กรต่าง ๆ ทางสังคม ตลอดจนภาคเอกชน ต่างพากันตื่นตัวและกล้าที่จะออกมารวมกลุ่มกันตรวจสอบ ติดตามและวิพากษ์การดำเนินนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐที่ส่งผลกระทบในทางสาธารณะ ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวจึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ขบวนการชาวบ้านสามารถเคลื่อนไหวได้และเปิดโอกาสให้ฝ่ายที่สามดังที่กล่าวไปข้างต้นได้เข้ามามีส่วนหนุนเสริมการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งขบวนการฯเองต้องเอาชนะฝ่ายต่อต้าน

* การศึกษานี้ได้รับทุนสนับสนุนในการวิจัยจากศูนย์วิจัยพลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง ปี 2551

** นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** อาจารย์ประจำ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ขบวนการเคลื่อนไหวที่ได้กลับต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการฯให้ได้ด้วย ซึ่งผลพวงที่ติดตามมาคือการก่อเกิดและเติบโตของขบวนการฯนั่นเอง

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีได้มีวิธีในการสร้างอำนาจในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายด้วยยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวต่อสู้หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ รวมทั้งการใช้วัฒนธรรมชุมชนซึ่งถือเป็นพลังอำนาจอย่างหนึ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในมือของขบวนการฯที่มีชุมชนเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในการเคลื่อนไหว

ABSTRACT

The objectives of this research were to explain the conditions for the emergence and growth the Udonrathani Environment Conservation Group (UECG) and the social movement tactics of the UECG. Qualitative research methods including non structure interview, participant and non-participant observations as well as documentary studies were employed to collect data from a target village in Prajaksilpakhom district of Udonrathani province, where the movement was conceived and grew, as well as from the UECG.

The research found that The UECG emerged and grew out of the internal and external conditions. The internal condition included 1) supportive role of non-governmental organization (NGO) 2) local networks built upon kin and community and inter-community social relations 3) role of grass-roots movement leaders and 4) the independence of and democracy within social movement organization and sub-groups. These internal conditions turned common environmental and livelihoods concerns into collective action, resource mobilization and growth of people's social movement. In addition, external condition also played important roles. This latter condition included the political opportunity structure, the social opportunity structure and the counter-movements. In the course of social and political interactions with these conditions for 9 years, the movements led by the UECG grew.

The research also found that UECG had used several tactics to attain their goals. These were categorized under the convention, disruption and community culture. Tactics based on community culture were crucial, since culture was the power that remained in the hands of the movement which had rural community rich with culture as its resource base.

คำสำคัญ : ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม องค์การการเคลื่อนไหวทางสังคม ยุทธวิธี

Key Words : Social movement, Social movement organization, Tactics

บทนำ

นับจากรัฐไทยได้น้อมรับ “วาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก” จากประเทศมหาอำนาจอย่างอเมริกาในราวทศวรรษ 2500 รัฐได้พยายามรวบรวม

อำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเข้าสู่ส่วนกลาง พร้อมกับเข้าควบคุมการใช้และกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วก็มีใจอะไรอื่นนอกเสียจากความต้องการ

ที่จะตกตวงหรือแปรเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรเดิมที่ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้จัดการดูแลและใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพร่วมกันอย่างปกติสุข มาตอบสนองต่อการสร้าง “ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” อันเป็น “มายาคติ” ที่รัฐได้สร้างขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนหลงเชื่อว่าเป็นหนทางหนึ่งเดียวในการพัฒนาประเทศ ให้เจริญทัดเทียมอารยะประเทศในซีกโลกตะวันตก และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้หลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งความ “โง่” “จน” “เจ็บ” ได้

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงทศวรรษ 2520 ที่รัฐได้หันเหยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศจากกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเข้าสู่กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกนำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Export-led growth) (บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.) ได้ส่งผลสะท้อนต่อโครงสร้างการผลิตของอุตสาหกรรมแร่ไทยครั้งใหญ่ ที่จำต้องปรับโครงสร้างการผลิตเพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นภายใต้กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งแต่เดิมทรัพยากรแร่เคยถูกกำหนดแนวทางการผลิตเพื่อการส่งออกในรูปของวัตถุดิบเป็นหลัก ได้ถูกปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นแร่อุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อรองรับการขยายตัวอุตสาหกรรมต่อเนื่องภายในประเทศแทน (กรมทรัพยากรธรณี, 2543) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เองที่ได้ก่อให้เกิดนโยบายการจัดการทรัพยากรแร่ธาตุและโครงการพัฒนาทั้งที่เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับกลุ่มทุนเอกชน และโครงการพัฒนาของรัฐเอง ได้เข้าไปรุกรานทรัพยากรธรรมชาติและสร้างผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง และยังทวีความรุนแรงมากขึ้นหลังจากมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจทางการเมืองในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ที่แหล่งผลิตของอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติได้

เกิดการสลับซ้ำจากระบบราชการมาสถิตอยู่ที่รัฐสภา (เสกสรรค์, 2548) ซึ่งแวดล้อมไปด้วยกลุ่มนักธุรกิจการเมืองที่ผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาถือครองอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ

ผลพวงจากการรุกรานชุมชนท้องถิ่นของรัฐและกลุ่มทุนอย่างต่อเนื่องมานับตั้งแต่รัฐได้พัฒนาประเทศตามกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกนำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดรอยแตก รอยร้าว ภายใต้โครงสร้างอำนาจที่เหลื่อมล้ำจนปะทุเป็นความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และแร่ธาตุระหว่างรัฐและกลุ่มทุนกับชุมชนท้องถิ่นที่สั่งสมพอกพูน แดกแซง เป็นปัญหาในมิติต่าง ๆ เกี่ยวพันกันจนกลายเป็นปมปัญหาที่สลับซับซ้อน พร้อมกับการปรากฏตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งเป็นการกระทำร่วมของกลุ่มชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นผู้ไร้ซึ่งอำนาจ ไร้สิทธิ ไร้เสียง และมักเป็นกลุ่มคนที่ถูกกีดกันออกจากพื้นที่ทางการเมืองในกระบวนการตัดสินใจต่อการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันเป็นฐานทรัพยากรในการดำรงชีพของตนเองที่ถูกภูมิภาคของประเทศ ดังเห็นได้จาก กรณีขบวนการคัดค้านเหมืองถ่านหินลิกไนต์ อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง กรณีขบวนการคัดค้านเหมืองถ่านหินลิกไนต์ อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ กรณีขบวนการคัดค้านโครงการระเบิดหินเข้าถ้ำแรด อ.ห้วยยอด จ.ตรัง กรณีขบวนการคัดค้านโครงการโรงงานถลุงเหล็กสทวริยา อ.บางสะพาน จ.ประจวบคีรีขันธ์ และขบวนการคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทช จ.อุดรธานี ฯลฯ ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงนี้มีความแตกต่างจากขบวนการในช่วงก่อน กล่าวคือ ไม่ใช่เป็นการเรียกร้องให้แก้ไขปัญหาคาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า อย่างเช่น เรื่องค่าเช่าที่นา หรือราคาผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ แต่เป็นการเคลื่อนไหวในปัญหาที่ยังรากลึกลงไปในมิติของความขัดแย้งด้านทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และ (แร่ธาตุ-ผู้เขียน) ที่สัมพันธ์อยู่กับความเปลี่ยนแปลงในด้านการใช้และเข้าถึงทรัพยากร

ธรรมชาตินับตั้งแต่ยุคของการพัฒนา (วิเชิต, 2548)

สำหรับโครงการพัฒนาของรัฐและกลุ่มทุนที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายการจัดการทรัพยากรแร่ธาตุภายใต้กรอบยุทธศาสตร์อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกนำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Export - Led Growth) ที่ยังคงสร้างปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่อย่างไม่รู้จักจบสิ้นในกรณีของโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นกรณีที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานี้ มีพื้นที่ตามคำขอประทานบัตรทั้งหมดประมาณ 22,437 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งในเขตเมืองเขตอุตสาหกรรม และเขตชุมชนเกษตรกรรม ของพื้นที่ 4 ตำบล ได้แก่ ต.โนนสูง ต.หนองไผ่ อ.เมือง และ ต.ห้วยสามพาด ต.นาม่วง อ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี ทั้งนี้กระบวนการตัดสินใจโครงการฯ ได้ถูกดำเนินการอย่างปิดบังซ่อนเร้น และขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่เขตคำขอประทานบัตรโครงการฯ มาโดยตลอด กระทั่งในช่วงปลาย พ.ศ. 2544 ได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนเครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคอีสานได้ลงพื้นที่เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเหมืองแร่โพแทช รวมทั้งสร้างเสริมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในชุมชนต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จนนำมาสู่การปรากฏตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในนามกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เมื่อปี 2545 ซึ่งเป็นการกระทำร่วมของชาวบ้าน 3 จาก 4 ตำบลในเขตคำขอประทานบัตรโครงการฯ อันได้แก่ ต.ห้วยสามพาด ต.นาม่วง อ.ประจักษ์ศิลปาคม และ ต.หนองไผ่ อ.เมือง จ.อุดรธานี เพื่อเคลื่อนไหวคัดค้าน ตรวจสอบโครงการฯ และต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเองก่อนที่รัฐจะมีการอนุมัติโครงการฯ ที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งยากที่จะเยียวยาได้ด้วยเม็ดเงินในรูปของค่าชดเชยเหมือนแจกเงินที่ชาวบ้านในหลายพื้นที่ปัญหาต้องประสบเคราะห์กรรมที่ตนเองไม่ได้เป็นผู้ก่อมาก่อนหน้า

ทั้งนี้ ตลอดระยะเวลาของการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการมากกว่าหนึ่งทศวรรษ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ได้เคลื่อนไหวตรวจสอบ เรียกร้อง และสื่อสารประเด็นปัญหาออกไปสู่สาธารณะ พร้อมๆ กับการพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหว สร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก ปรับเปลี่ยนคิดค้นนวัตกรรมการต่อสู้รูปแบบใหม่ๆ เพื่อตอบโต้ต่อสถานการณ์และเงื่อนไขที่แปรผันอยู่โดยตลอด รวมถึงการแสวงหาเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกเพื่อระดมทรัพยากรเข้าหนุนเสริมขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถสร้างอำนาจและอิทธิพล ในการดึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กับกระบวนการตัดสินใจโครงการฯ ให้ลงมาสู่เวทีปัญหาได้สำเร็จ และนำไปสู่การเจรจากันอย่างเสมอหน้าเท่าเทียม แม้ปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) กระบวนการผลักดันโครงการดังกล่าวจะยังไม่มีที่ท่าจะยุติลงโดยง่าย แต่การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เท่าที่ผ่านมาก็ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและสร้างแรงสั่นสะเทือนในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น ในมิติด้านองค์การการเคลื่อนไหวที่เติบโตขึ้นมาเป็นลำดับ หรือในมิติของกระบวนการตัดสินใจโครงการฯ ที่ทำให้บริษัทเหมืองแร่โพแทช ต้องยอมจำนนต่อข้อเท็จจริงและยินยอมยกเลิกรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ฉบับเดิมที่ละเมิดกฎหมายและมีข้อบกพร่องในรายงานจำนวนมาก ซึ่งถือเป็นพื้นที่ปัญหาแรกของประเทศที่กลุ่มชาวบ้านผู้ด้อยอำนาจสามารถกดดันให้มีการยกเลิกรายงาน EIA ได้เป็นผลสำเร็จ รวมทั้งการยินยอมของบริษัทเหมืองแร่โพแทช ในการแก้ไขสัญญาสัมปทานในส่วนที่มีการละเมิดต่อสัญญาที่ทำไว้ร่วมกันกับกระทรวงอุตสาหกรรม เมื่อ พ.ศ. 2527 เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี จึงมีความสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะการศึกษาเพื่อค้นหาว่าอะไรคือเงื่อนไข ที่นำมาสู่การก่อเกิดและการเติบโตของขบวนการทางสังคม ซึ่งมีชาวบ้านผู้ด้อยอำนาจ

ด้วยโอกาส ในพื้นที่ทางการเมืองของระบบปกติเป็น หัวขบวนในขับเคลื่อนการต่อสู้ และการค้นหาว่า ยุทธวิธีการต่อสู้แบบใดที่ชาวบ้านซึ่งมีพื้นที่ทางการเมืองอยู่นอกวขอบของระบบการเมืองปกติใช้ในการ เคลื่อนไหวเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการกดดันให้เกิด การเจรจาต่อรองอย่างเสมอหน้าเท่าเทียม รวมถึง สร้างแรงสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามจุด มุ่งหมายของขบวนการได้ ทั้งนี้ความจำเป็นในการ แสวงหาคำตอบจากคำถามในการวิจัยข้างต้นนั้นก็สืบ เนื่องมาจากว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทแวดล้อมทางการเมืองและเศรษฐกิจ นับตั้งแต่รัฐได้นำเอายุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อการส่งออกมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ และการเปลี่ยนผ่านของกลุ่มผู้ถือครองอำนาจในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติจากระบบราชการมาเป็น กลุ่มนักธุรกิจการเมืองมาตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2530 ได้เกิดขึ้นอย่างมากมายและมักถูกอธิบายการเกิดขึ้น ของขบวนการทางสังคมว่าเป็นผลจากปัญหาเชิงโครงสร้าง ซึ่งได้แก่ ปัญหาวิกฤตจากการพัฒนา การรุกรานเข้า แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติของรัฐและทุน หรือการเข้า ทำลายทรัพยากร วิธีชีวิตชุมชนของโครงการพัฒนา ขนาดใหญ่ และปัญหาของประชาธิปไตยแบบตัวแทน เป็นต้น ตัวอย่างของงานวิจัยนี้ได้แก่ งานของ ประภาส (2540) วิเชียร (2548) ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นการอธิบาย ในลักษณะเป็นการทั่วไปจนเกินไป การแสวงหา คำตอบเพื่อทำความเข้าใจต่อเงื่อนไขเฉพาะพื้นที่ เฉพาะขบวนการต่อสู้ น่าจะทำให้เราเข้าใจต่อขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมในสังคมไทยได้ลึกซึ้งมากขึ้น อีกทั้งยังน่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการในการนำข้อ ค้นพบไปศึกษาเปรียบเทียบกับขบวนการทางสังคม อื่นๆ ต่อไป รวมถึงในส่วนของภาคประชาชนเองที่ กระแสประชาธิปไตยทางตรงกำลังเบ่งบานการทำความเข้าใจต่อเงื่อนไขเฉพาะพื้นที่ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อ การนำไปเป็นแนวทางในการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการ รวมหมู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ แม้ว่าขบวนการทางสังคมจะ สามารถเกิดขึ้นมาได้แล้ว แต่ก็มิใช่ว่าทุกขบวนการจะ สามารถดำรงขบวนการให้อยู่ได้อย่างยาวนานและ เติบโตอย่างเข้มแข็ง ตลอดจนประสบความสำเร็จได้ เหมือนกันทุกขบวนการขบวนการเสมอไป การแสวงหา แนวทางการจัดการองค์การการเคลื่อนไหวให้เกิด ประสิทธิภาพ และยุทธวิธีในการต่อสู้ให้ขบวนการ สามารถบรรลุจุดมุ่งหมายได้ จึงนับเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในสังคมไทย การเลือกกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีเป็นกรณี ศึกษาจึงน่าจะเหมาะสมในการแสวงหาคำตอบใน ประเด็นดังที่กล่าวไปข้างต้น

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่นำมาสู่การก่อเกิด และการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี
2. เพื่อศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ น่าจะทำให้เกิด ความเข้าใจต่อเงื่อนไขการก่อเกิดและการเติบโตของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งมีชาวบ้านในชนบท เป็นผู้แสดงบทบาทนำมากยิ่งขึ้น รวมจนถึงเกิดความ เข้าใจต่อยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการ ชาวบ้านมากขึ้นด้วย

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมคัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี เป็นการศึกษานำเสนอเกี่ยวกับเงื่อนไขการก่อเกิด และการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ตลอดจนยุทธวิธีที่กลุ่มใช้ในการต่อสู้ ทั้งนี้มีขอบเขต การศึกษาเชิงพื้นที่คือ หมู่บ้านโคกสมบูรณ์ (นามสมมติ) ตำบลห้วยสามพาด อำเภอบึงสามพัน จังหวัด อุดรธานี และขอบเขตด้านระยะเวลาคือ การเคลื่อนไหว

คัดค้านโครงการเหมืองแร่โพแทชของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ระหว่าง พ.ศ. 2544-2553

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 43 คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มแรก ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ผู้นำชุมชน และผู้นำทางจิตวิญญาณ (ตาจ่า) กลุ่มที่สอง ได้แก่ แก่นนำชาวบ้าน และนักพัฒนาเอกชน (NGO) กลุ่มที่สาม ได้แก่ สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-structure Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ตลอดจนการสังเคราะห์จากเอกสาร และใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Description) ในการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษา

หมู่บ้านโคกสมบูรณ์ (นามสมมติ) เป็นถือเป็นหมู่บ้านหนึ่งในพื้นที่สามตำบลของเขตคำขอประทานบัตรโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี ที่มีชาวบ้านออกมารวมตัวกันคัดค้านการก่อสร้างโครงการฯ ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อปี 2498 ชาวบ้านในยุคบุกเบิกส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะจังหวัดมหาสารคาม ปัจจุบันเป็นศูนย์ประสานงานใหญ่และสถานที่ดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวหลักของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ตั้งอยู่ห่างจากถนนมิตรภาพ 3 กม. และตัวเมืองอุดรราว 20 กม. แบ่งการปกครองออกเป็นสองหมู่ คือ หมู่ 3 และหมู่ 12 มีชุมชนละแวกใกล้เคียงได้แก่ บ้านนิคม หมู่ 10 (นามสมมติ) บ้านวังซอนใหญ่ หมู่ 6 (นามสมมติ) บ้านอิทัย หมู่ 4 (นามสมมติ) ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านทั้ง 3 แห่งเคยเป็นสมาชิกของบ้านโคกสมบูรณ์เกือบทั้งหมดก่อนจะแยกย้ายกันออกไปตั้งชุมชนแห่งใหม่ในภายหลังชุมชน

โคกสมบูรณ์ทั้ง 2 หมู่ มีพื้นที่รวมกันทั้งหมด 3, 455 ไร่ บริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่อยู่อาศัยและไร่นาที่ได้รับการออกโฉนดจากทางราชการให้แล้วทั้งหมด ส่วนพื้นที่ที่เหลือจะเป็นที่สาธารณะประโยชน์ ซึ่งได้แก่ สถานศึกษา 2 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย วัด หนองน้ำสาธารณะ และป่าโคก 2 แห่ง มีครัวเรือนรวมกันทั้งหมด 298 ครัวเรือน มีประชากรรวมกันทั้งหมด 1,335 คน แบ่งเป็นชาย 682 คน หญิง 667 คน ประชากรวัยทำงานจะมีมากที่สุด รองมาจะเป็นผู้สูงอายุ วัยรุ่น และวัยเด็กตามลำดับ อาชีพกว่าร้อยละ 90 % เป็นชาวนาปลูกข้าวเพื่อยังชีพที่เหลือจึงนำออกขายและแบ่งปัน(องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยสามพาด, 2550) โครงสร้างทางสังคมและวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยพื้นฐานก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากชุมชนในแถบนี้เท่าใดนัก กล่าวคือ มีลักษณะของครอบครัวขยายที่ให้คุณค่ากับความเป็นเครือญาติอยู่ค่อนข้างเข้มข้น มีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดและดัดแปลงให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและชีวิต ซึ่งเป็นหัวใจหลักของวัฒนธรรมอีสาน การดำรงชีพยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติกันอยู่โดยมาก ไม่ว่าจะเป็นป่า ฝน ห้วย หนอง คลอง บึง สำหรับการทำนา การอุปโภค บริโภค รวมทั้งการเสาะแสวงหาอาหาร พื้นที่ป่าโคกและตามหัวไร่ปลายนา ก็ยังเป็นแหล่งหาอาหารในการดำรงชีพและเป็นแหล่งวัสดุใช้สอยในครัวเรือนมาโดยตลอด

ปมแห่งความขัดแย้งที่มีส่วนผลักดันให้ชาวบ้านออกมารวมตัวคัดค้านโครงการ ได้แก่ ประการแรก การแก้ไขพ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 (แก้ไขฉบับที่ 4) พ.ศ. 2534 ให้มีสาระในการทำเหมืองแร่ใต้ดินได้มาตรา 88/3 ประการที่สอง การผ่านความเห็นชอบในรายงานวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ของโครงการฯ เมื่อปี 2543 ที่ผิดขั้นตอนการขอประทานบัตรตาม พ.ร.บ.แร่ พ.ศ. 2510 (แก้ไขฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 ที่ระบุให้การยื่นและพิจารณารายงานฯ ในขั้นตอนของการขอประทานบัตรเท่านั้น ซึ่งการพิจารณารายงานฯ ของสำนักงานนโยบายและแผน

สิ่งแวดล้อม (สผ.) ได้กระทำในขั้นตอนที่บริษัทฯ ยังคงอยู่ในสถานะของการได้รับอนุญาตพิเศษ อีกทั้งในขณะนั้น พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2545 ยังอยู่ในกระบวนการพิจารณาแก้ไขในสภา และเนื้อหาในรายงานฯ เองก็มีข้อบกพร่องหลายประการ ประการที่สาม การละเมิดต่อสัญญาที่ทำไว้ระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทฯ เมื่อ พ.ศ. 2527 ในข้อ 8 เรื่องสัดส่วนการถือหุ้นของ บริษัทที่ห้ามเกินกึ่งหนึ่งของหุ้นทั้งหมด คือ 50% แต่หลังจากมีการแก้ไขสัญญาใหม่ในพ.ศ. 2537 บริษัทฯ กับถือหุ้นเกินเป็น 75 % ประการที่สี่ เรื่องความวิตกกังวลของชาวบ้านที่มีต่อผลกระทบจากโครงการ ซึ่งได้แก่ การปนเปื้อนของน้ำเกลือลงสู่ไร่นาและแหล่งน้ำตามธรรมชาติของชุมชน การฟุ้งกระจายของฝุ่นเกลือไปปกคลุมตามไร่นาและเขตที่อยู่อาศัย การยุบตัวของผิวดินที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขุดเจาะแร่ได้พื้นที่นาข้าวและชุมชนซึ่งทั้งหมดนำมาสู่ความวิตกกังวลที่มีต่อการสูญเสียแหล่งทำกิน แหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ตลอดจนการล่มสลายของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ประการที่ห้า การขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ที่ถูกกีดกันออกจากกระบวนการตัดสินใจต่อโครงการฯ จากรัฐมาโดยตลอด เป็นต้น

ผลการศึกษา

1. เงื่อนไขที่นำมาสู่การก่อเกิดและการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

ผลการศึกษา พบว่า การก่อเกิดและการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 2 ประการด้วยกันคือ เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว และเงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว

1.1 เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว มีเงื่อนไขที่หนุนเสริมให้เกิดการกระทำรวมหมู่และการเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้แก่

บทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการหนุนเสริมกระบวนการชาวบ้าน พบว่า นักพัฒนาเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่เขตคำขอประทานบัตร

โครงการเหมืองแร่โพแทช เมื่อปี 2544 พร้อมกับการกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านในหลายมิติด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น การตระเวนไปขอเปิดเวทีประชุมตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อถ่ายทอดชุดข้อมูลเกี่ยวกับโครงการฯ และชุดข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการฯ ในมิติต่างๆ อันจะส่งผลกระทบต่อชุมชน การเน้นย้ำให้ชาวบ้านเห็นถึงกระบวนการละเมิดสิทธิชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องมาจากการแก้ไขกฎหมายแร่ พ.ศ. 2510 การผ่านความเห็นชอบรายงานวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (สผ.) เมื่อปี 2543 ที่ผิดขั้นตอนของกฎหมายแร่ การแก้ไขสัญญาสัมปทานเมื่อปี 2537 ที่เอื้อประโยชน์ในขณะเดียวกัน นักพัฒนาเอกชนก็ได้พยายามสลายมายาคติเกี่ยวกับการพัฒนาของรัฐที่ครอบงำวิถีคิดและโลกทัศน์ของชาวบ้านลง โดยการเชื่อมโยงประเด็นปัญหาของโครงการพัฒนาที่พวกตนตีความว่าชาวบ้านกำลังเผชิญอยู่ในพื้นที่ผนวกเข้ากับปัญหาเชิงโครงสร้างที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการเติบโตของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและวิกฤตของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่มีระบบตลาดและนักธุรกิจการเมืองเป็นตัวเหนี่ยวนำทิศทางการพัฒนาประเทศเพื่อให้ชาวบ้านได้หลุดพ้นจากกับดักทางความคิดของวาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก นอกจากนี้ นักพัฒนาเอกชนยังได้พยายามเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและสิทธิ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้และตระหนักรู้ถึงสิทธิของตนและชุมชน กระบวนการเสริมสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักพัฒนาเอกชนร่วมกับชาวบ้านได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ข้าแล้วข้าเล่า ควบคู่ไปกับการสร้างแกนนำชาวบ้านขึ้นในแต่ละหมู่บ้านที่มีการเปิดเวทีประชุม เพื่อดึงแกนนำชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในระหว่างที่มีการขอเปิดเวทีประชุมขยายออกไปยังหมู่บ้านต่างๆ แล้วให้แกนนำนำไปสู่การปฏิบัติการขยายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในชุมชนของตนเองอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพและสภาวะ

ผู้นำให้กับแกนนำชาวบ้านผ่านการเวทีประชุมสร้างแกนลงฐาน และการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านกฎหมายในการจัดอบรมเกี่ยวกับกฎหมายให้กับแกนนำชาวบ้าน การพาแกนนำชาวบ้านออกไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายภาคประชาชน การพาแกนนำชาวบ้านไปอบรมทักษะการต่อสู้ภาคประชาชนกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เชี่ยวชาญในด้านการจัดตั้งขบวนการต่อสู้ การพาแกนนำชาวบ้านเข้าร่วมเวทีสัมมนาวิชาการ ตลอดจนการสร้างเวทีประชุมในแต่ละหมู่บ้านเพื่อเปิดโอกาสให้แกนนำชาวบ้านได้แสดงบทบาทเป็นผู้สร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเองด้วย นอกจากนี้ยังมีการจัดประชุมทุกวันอาทิตย์เพื่อสร้างกิจกรรมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประเมินสถานการณ์ และสรุปบทเรียนร่วมกันระหว่างชุมชนที่ร่วมเคลื่อนไหว สลับสับเปลี่ยนจากศูนย์ประสานงานกลางที่บ้านโคกสมบูรณ์ไปเปิดเวทีประชุมตามศูนย์ประสานงานย่อยประจำตำบลที่ได้ตั้งขึ้นอย่างต่อเนื่อง

จากข้างต้นบทบาทของนักพัฒนาเอกชนในการเข้ามากระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่นำมาสู่การตระหนักร่วมกันถึงความสูญเสียของชุมชนที่จะได้รับจากผลกระทบของโครงการฯ หากมีโครงการฯ เกิดขึ้นในพื้นที่ และการตระหนักถึงการได้รับการปฏิบัติจากรัฐด้วยความไม่เป็นธรรม ฉ้อฉล หมกเม็ด เอื้อประโยชน์ต่อนายทุนเจ้าของโครงการมากกว่าการให้ความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของพวกเขา ตลอดจนการสลายความกลัวจากสำนักที่มีต่อความกลัวเจ้ากล้านาย ความกลัวความผิดพลาด และความไร้อำนาจของพวกตนมาสู่การตระหนักในอำนาจตามสิทธิของตนเองและชุมชนที่รัฐธรรมนูญได้ให้รับรองอำนาจในการปกป้อง ดูแล และจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเอาไว้ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการ “ปลดปล่อยทางความคิด”

(Cognitive Liberation) และ จิตสำนึกขบถ (Insurgent Consciousness) ออกมาเป็นลำดับจากกระบวนการหนุนเสริมของนักพัฒนาดังกล่าวข้างต้น อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำมาสู่การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อกระทำการรวมหมู่ ตอบโต้ต่อสิ่งที่พวกเขาได้เห็นพ้องร่วมกันว่าเป็นปัญหาที่จำต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เกิดความเป็นธรรม อย่างที่ McAdam (1982, อ้างถึงใน มณีมัย, 2009) กล่าวว่า การที่บุคคลจะลุกขึ้นมาก่อการต่อต้านนั้น รัฐหรือกิจกรรม โครงการที่เกี่ยวข้องของรัฐจะต้องสูญเสียความชอบธรรมในสายตาของบุคคลเหล่านั้นเสียก่อน และบุคคลเหล่านั้นจะต้องหลุดพ้นจากระบบความเชื่อในเรื่องโชคชะตาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเชื่อว่าตนเองเป็นผู้ไร้อำนาจหรือไร้ความสามารถที่จะกระทำการให้เกิดผลเป็นที่พอใจ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นความเชื่อที่มักฝังอยู่ในความคิดของกลุ่มคนไร้อำนาจ การหลุดพ้นจากความคิดแบบนี้จะทำให้คนตระหนักในพลังร่วมของกลุ่มของตนและจะดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้

นอกจากนี้การเสริมสร้างกระบวนการชาวบ้านของนักพัฒนาเอกชน โดยการสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายภาคประชาชน ยังเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ขบวนการสามารถระดมทรัพยากรด้านวัฒนธรรม (Cultural Resource) ซึ่งได้แก่การจัดการภายในองค์กร แนวทางและยุทธวิธีการต่อสู้และประสบการณ์ จากภายนอกมาปรับใช้ภายในขบวนการเพื่อเสริมสร้างพลังในการดำรงขบวนการได้ในระยะยาวและสามารถตอบโต้ต่อรองได้อย่างมีพลังมากยิ่งขึ้นด้วย

การสร้างเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน พบว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวบ้าน ได้นำมาสู่ความสามารถในการระดมชาวบ้านในพื้นที่เข้าร่วมการกระทำการรวมหมู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้เครือข่ายความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนที่มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นพื้นฐาน ยังมี

ส่วนที่ทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวเกิดความสามารถในการระดมทุน เพื่อใช้ในการเคลื่อนไหวระดมแนวร่วมและดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหวของขบวนการได้อย่างต่อเนื่อง

บทบาทของแกนนำชาวบ้านในการหนุนเสริมองค์กรการเคลื่อนไหว พบว่า แกนนำชาวบ้านมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพราะแกนนำชาวบ้านเปรียบเสมือนสื่อกลางที่คอยขับเคลื่อนให้เกิดความสามารถในการระดมทรัพยากรมนุษย์และการไหลเวียนของทรัพยากรให้กระจายไปทั่วองค์กรการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะทางเศรษฐกิจที่บีบคั้นให้ผู้ร่วมขบวนการส่วนใหญ่ไม่สามารถสละทรัพยากรด้านเวลาให้กับองค์กรการเคลื่อนไหวได้ แกนนำชาวบ้านยังต้องรับภาระอย่างหนักในการเคลื่อนไหว อย่างไรเสียหากแกนนำชาวบ้านไม่มีความทุ่มเทเสียสละเอาการเอางานและมีสำนึกเพื่อรวมอยู่เป็นพื้นฐาน กิจกรรมต่างๆ ที่องค์กรการเคลื่อนไหวต้องพึ่งพาแกนนำชาวบ้านในการขับเคลื่อนก็จะลดประสิทธิภาพลงและส่งผลให้องค์กรการเคลื่อนไหวอ่อนแอลงตามไปด้วย แต่ในกรณีของกลุ่มอนุรักษ์ฯ นั้น มีแกนนำชาวบ้านที่เข้มแข็งสามารถแสดงบทบาทและหน้าที่ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีความทุ่มเทเสียสละ เอาการเอางาน และมีสำนึกเพื่อส่วนรวมต่อขบวนการที่ถูกเปลี่ยนผ่านท่ามกลางกระบวนการและเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่และการพัฒนาองค์กรการเคลื่อนไหวให้เติบโตได้อย่างต่อเนื่อง

การมีอิสระขององค์กรและประชาธิปไตยภายในองค์กร และการมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว พบว่า การมีองค์กรที่เป็นอิสระไม่ถูกครอบงำโดยกลไกการทำงานของรัฐและการไม่มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับพรรคการเมือง รวมทั้งการมีประชาธิปไตยภายในองค์กรที่ผ่านกลไกการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจของแกนนำชาวบ้านของแต่ละชุมชนในเวทีประชุมในระดับคณะกรรมการกลุ่ม

อนุรักษ์ฯ ได้เป็นส่วนสำคัญที่นำมาสู่ความสามารถของขบวนการในการระดมทรัพยากรด้านความชอบธรรม (Legitimacy) ทั้งจากภายในและภายนอก และทำให้เกิดการพัฒนาขบวนการให้เติบโตได้บนฐานของชุมชนเอง ซึ่งสอดคล้องกับบริบทการก่อเกิดและพื้นที่ทางการเมืองของขบวนการทางสังคมที่มีฐานที่มั่นในการต่อสู้อยู่นอกขอบวงของระบบการเมืองปกติ นอกจากนี้การมีกลุ่มระดับย่อยในองค์กรการเคลื่อนไหว ซึ่งได้แก่ กลุ่มฐานอาชีพและการเกษตร กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชน กลุ่มเยาวชนคนฮักถิ่น กลุ่มโรงเรียนคนฮักถิ่น กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มวิทย์ชุมชน และกลุ่มสังฆะอมมทรัพย์ ยังเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยเกาะเกี่ยวให้ขบวนการชาวบ้านเกิดความเป็นปึกแผ่นอยู่ตลอดแม้ในยามที่ไม่มีประเด็นการเคลื่อนไหว เกิดการพัฒนาศักยภาพและเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมขบวนการที่ไม่ใช่กลุ่มแกนนำชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้หญิง หรือกลุ่มเยาวชน ซึ่งทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้เห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเองที่มีต่อขบวนการและกระตุ้นแรงจูงใจให้พวกเขายกมาศักยภาพของตนออกมามีส่วนร่วมกับขบวนการมากยิ่งขึ้น รวมทั้งทำให้ผู้ร่วมขบวนการเกิดการต่อยอดองค์ความรู้ที่ได้จากกิจกรรมในกลุ่มระดับย่อยไปสู่การพัฒนาชุมชนในเกิดความยั่งยืนต่อไป ซึ่งก็สัมพันธ์กับการเติบโตของขบวนการชาวบ้านอย่างแนบแน่น เนื่องจากชุมชนนั้นเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของขบวนการชาวบ้านเมื่อชุมชนเข้มแข็งขบวนการชาวบ้านก็เข้มแข็งตามไปด้วย

1.2 เงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว มีเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับการก่อเกิดและเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้แก่

โครงสร้างโอกาสทางการเมือง พบว่า การเปลี่ยนแปลงบทบาทนิติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ซึ่งมีบทบัญญัติในหลายมาตราที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของชาวบ้านในการประกอบกิจกรรมทางการเมืองในหลายมิติ สิทธิในการปกป้องทรัพยากร สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของสาธารณะ

และระบบการเมืองปกติเพิ่มมากขึ้น ได้กลายเป็นโอกาสทางการเมืองที่เอื้อให้ชาวบ้านในพื้นที่โครงการสามารถออกมากระทำการรวมหมู่ และสามารถเคลื่อนไหวต่อรอง ชัดขวาง ทำลาย อำนาจรัฐได้ทั้งในช่องทางของระบบการเมืองปกติหรือกลไกของระบบราชการ และนอกวงขอบของระบบการเมืองปกติเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาที่เกิดจากวาทกรรมการพัฒนาของรัฐได้อย่างชอบธรรม อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองจะมีลักษณะที่เปิดออกสำหรับขบวนการชาวบ้าน แต่การเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดสัมพันธภาพทางอำนาจแบบใหม่ที่ดำรงอยู่นั้นก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้ได้ถึงการเมืองอย่างแท้จริงที่ทันใด ทางกลับกันการรับรู้ถึงโอกาสของชาวบ้านกลับเป็นผลผลิตที่เป็นความต่อเนื่องจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเคลื่อนไหวที่ได้รับการหนุนเสริมจากนักพัฒนาเอกชนมาเป็นลำดับ

โครงสร้างโอกาสทางสังคม พบว่าโครงสร้างโอกาสทางสังคมที่เอื้อและหนุนเสริมให้กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีสามารถก่อเกิดและเติบโต ได้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 3 ประการได้แก่ 1) การเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวม พบว่าจากการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวมมานับตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงลักษณะการทำงานจากตัวใครตัวมันมาทำงานแบบเครือข่ายประสานงานและการปรับเป้าหมายการทำงานในภาพรวมมาจับงานด้านการพัฒนา ผลพวงจากการเติบโตขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาพรวมดังกล่าวได้ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หลายสาขาและองค์กร เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาของโครงการเหมืองแร่โพแทช ชาวบ้านในพื้นที่ปัญหา และกลุ่มอนุรักษ์ฯ มาโดยตลอด ซึ่งองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาหนุนเสริมการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น การเข้ามาทำงานฐานล่างในการจัดตั้งขบวนการชาวบ้านและเสริมสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาขบวนการ การประสานงานกันระหว่างเครือข่ายองค์กร

พัฒนาเอกชนเพื่อสร้างแนวร่วมให้กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ และการเป็นแนวร่วมในการเคลื่อนไหวกดดัน ฯลฯ 2) การเติบโตของภาคประชาสังคม หรือการรวมตัวกันของบุคลากร องค์กร หน่วยงานทั้งจากภาคสังคม ภาครัฐ ภาคเอกชน ตลอดจนภาคประชาชน ออกมาเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาในทางสาธารณะ พบว่าการเติบโตของภาคประชาสังคมที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2535 จนกระทั่งการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และมีความเข้มข้นมาโดยตลอดหลังจากนั้นมา ได้มีส่วนที่กระตุ้นให้ผู้คนในสังคมตื่นตัวที่จะออกมาเคลื่อนไหวในทางสาธารณะ และตรวจสอบและวิพากษ์นโยบายและกระบวนการใช้อำนาจของรัฐมากยิ่งขึ้น ซึ่งการเติบโตของภาคประชาสังคมนี้เองที่มีส่วนทำให้นักวิชาการในวงราชการ อาจารย์ในรั้วมหาวิทยาลัย นักวิจัยอิสระ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ และประชาชน ได้ตื่นตัวหันมาสนใจประเด็นปัญหาความขัดแย้งของโครงการเหมืองแร่โพแทชกันอย่างกว้างขวางและส่งผลให้ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเหมืองแร่โพแทชถูกทำให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะขึ้นมา และเกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยน ศึกษาและติดตามการเคลื่อนไหวของโครงการฯ จากสังคมกันอย่างต่อเนื่อง ดังเห็นได้จากการเคลื่อนไหวของหลายภาคส่วนในสังคมในการจัดเวทีวิชาการเรื่องโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี: ปัญหาและแนวทางแก้ไข ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี 2546 การรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลและองค์กรจากทุกภาคส่วนในจังหวัดอุดรธานีเป็นคณะทำงานติดตามแก้ไข ปัญหาโครงการเหมืองแร่โปแตช เป็นต้น ซึ่งการตื่นตัวของภาคประชาสังคมเหล่านี้ได้มีส่วนหนุนเสริมกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในการตรวจสอบและกำกับการดำเนินโครงการของรัฐและบริษัทเจ้าของโครงการให้เกิดความเป็นธรรม ไม่บิดเบือน หมกเม็ด นี้อาจได้เป็นอย่างดี อีกทั้งประเด็นปัญหาต่างๆ ที่นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนได้นำออกมาเคลื่อนไหวยังกลายเป็นฐานความรู้ทางวิชาการให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถ

หยาบคายมาสนับสนุนข้อเรียกร้องและเพิ่มอำนาจในการต่อรองได้อย่างชอบธรรมมาโดยตลอดเช่นเดียวกัน 3) การมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชน พบว่า การมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชนได้มีส่วนที่ทำให้ประเด็นความขัดแย้งในพื้นที่โครงการฯ และประเด็นเรียกร้องของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ถูกตีแผ่ออกไปสู่สังคมในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ให้สามารถระดมความโน้มเอียงของผู้คนในสังคมให้หันมาสนับสนุนประเด็นเรียกร้องของขบวนการ รวมถึงทำให้ประเด็นปัญหาในพื้นที่เล็กๆ กลายเป็นประเด็นสาธารณะ และสร้างแรงกดดันให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบายต้องลงมาสู่สนามปัญหาเพื่อแก้ไขประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านต่าง ๆ
พบว่า การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านได้ สะท้อนให้เห็นในลักษณะที่เป็นการขัดขวาง แข่งขัน สกัดกั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มากเสียกว่าการใช้ความรุนแรงเข้าควบคุมและปราบปราม การมีการตอบโต้ด้วยท่าทีค่อนข้างผ่อนปรนไม่ได้มุ่งหวังถอนรากถอนโคนขบวนการ จึงเอื้อให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ สามารถเคลื่อนไหวได้แม้จะไม่ราบรื่นมากนักก็ตาม นอกจากนี้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายต่อต้านในแต่ละช่วงตอนกับกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังสัมพันธ์กับการปรับตัวด้านองค์การ การเคลื่อนไหวและยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพื่อเอาชนะฝ่ายต่อต้านที่เข้ามาปะทะประสานในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวก็ส่งผลให้กลุ่มอนุรักษ์ฯ เติบโตตามไปด้วย

2. ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ใช้ยุทธวิธีในการต่อสู้ที่หลากหลาย ปรับเปลี่ยน เลือกใช้อย่างสอดคล้องกับจังหวะและโอกาส ที่เหมาะสมกับสถานการณ์แต่ละช่วงตอนที่ขบวนการได้เผชิญอยู่ โดยตลอด เราจึงเห็นวิธีการต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มีลักษณะที่เป็นการผสมผสานทั้ง **ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ** ซึ่งได้แก่ **การยื่นหนังสือ**

ผ่านกลไกของระบบราชการ เป็นวิธีแรกสุดที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ เลือกใช้มาตลอดตั้งแต่ (พ.ศ.2545-2553) มีเป้าหมายทั้งการเรียกร้องให้ผู้เกี่ยวข้องทำตามข้อเสนอและการกดดันอยู่ในที่ ส่วนมากแกนนำชาวบ้านมักจะได้แสดงบทบาทนี้ **การผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการแก้ไขปัญหา** เป็นยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ ใช้มาตลอดระยะเวลาที่ได้ต่อสู้มา (พ.ศ.2545-2553) เพราะการต่อสู้รูปแบบนี้จะทำให้ขบวนการต่อสู้ของชาวบ้านถูกยกระดับจากการต่อสู้ในระบบไปสู่ในระบบปกติที่มีความชอบธรรมมากกว่า ซึ่งที่ผ่านมากลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ผลักดันให้รัฐแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาและส่งแกนนำชาวบ้านระดับนำเข้าร่วมในคณะกรรมการฯ มาแล้วทั้งหมด 4 ชุด **การต่อสู้ผ่านการใช้สิทธิตามกฎหมาย และผ่านกระบวนการยุติธรรม** กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อสู้มาแล้วทั้งหมด 3 ครั้งในช่วง (พ.ศ.2545-2553) และในทุกครั้งได้ใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นแห่งอ้างอิงอำนาจในการต่อสู้ และ **ยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ การกดดันได้แก่ การเดินขบวนประท้วง** เป็นยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ มักใช้ในสถานการณ์ที่วงจรการคัดค้านตามช่องทางของระบบปกติไม่ได้รับการตอบสนอง เพื่อกดดันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา (ส่วนใหญ่จะเป็นหัวหน้าส่วนราชการในจังหวัด) ในทางอ้อมโดยการสื่อสารกับสาธารณะ (ในพื้นที่เขตเมือง) ให้รู้ถึงความไม่เป็นธรรมและความไม่โปร่งใสของกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัประเด็นปัญหา ซึ่งการเดินขบวนในแต่ละครั้งจะมีปริมาณผู้เข้าร่วมราว 200-300 คน **การกดดันแบบจรรยาวัธ** เป็นการกดดันในลักษณะเผชิญหน้าแบบประชิดตัวเป้าหมาย โดยจะใช้กลุ่มสตรีเหล็ก (กลุ่มผู้หญิงทั้งวัยชราและกลางคน) จำนวนตั้งแต่ 10-100 คน มีเป้าหมายเพื่อการ “ข่มขวัญ” และ “สกัดขัดขวาง” การกระทำของเป้าหมายแบบเฉพาะหน้า **การนั่งประท้วง** เป็นยุทธวิธีที่ใช้หนุนเสริมร่วมกับยุทธวิธีการชุมนุมประท้วงเพื่อเพิ่มอิทธิพลในการกดดันให้มากขึ้น กล่าวคือ การนั่งประท้วง มักถูกใช้ในขณะมีการชุมนุม

ประวัที่หน้าศาลากลางจังหวัดกุดดันผู้ว่าราชการฯ ให้ปฏิบัติตามข้อเรียกร้องหรือให้ออกมาเจรจากันอย่างเสมอหน้า หากมีการชุมนุมยึดถือข้อเรียกร้องไม่ได้รับการตอบสนอง ทางนักพัฒนาเอกชนและแกนนำชาวบ้านก็จะประชุมประเมินสถานการณ์ร่วมกัน ก่อนตัดสินใจส่งกลุ่มสตรีเหล็กประมาณ 50-100 คน ขึ้นไปนั่งกุดดันหน้าห้องผู้ว่าฯจนเต็มพื้นที่จนกว่าจะได้รับการตอบสนอง และการชุมนุมประท้วง เป็นยุทธวิธีการกดดันที่มีต้นทุนที่ขบวนการต้องจ่ายที่สูงกว่าการกดดันในรูปแบบอื่นๆ ทั้งในแง่ค่าใช้จ่าย มวลชนที่ต้องใช้ในปริมาณมากอาจมากถึง 500-1,000 คนในบางสถานการณ์ ขบวนการกำลังใจของมวลชนที่อาจสูญเสียไปหากการชุมนุมไม่บรรลุเป้าหมาย และการเสี่ยงต่อการถูกปราบปรามจากเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นต้น แต่กระนั้น ก็มักเป็นยุทธวิธีที่กลุ่มอนุรักษ์ฯ เลือกใช้เสมอ เมื่อการต่อสู้ตามช่องทางระบบการเมืองปกติติดตัน หรือยุทธวิธีการกดดันด้วยรูปแบบอื่นไม่สามารถสร้างแรงสั่นสะเทือนให้ผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้องทำตามข้อเรียกร้องของขบวนการได้ อย่างไรก็ดีตามก็ใช่ว่าการชุมนุมประท้วงจะเกิดขึ้นได้โดยง่าย เพราะการจะชุมนุมในแต่ละครั้งต้องผ่านการประเมินสถานการณ์ ประเมินเงื่อนไข ร่วมกันของนักพัฒนาเอกชนกับแกนนำชาวบ้านอย่างรอบด้านเสียก่อน รวมทั้งการทำความเข้าใจกับมวลชนเกี่ยวกับแนวทางและประเด็นการเคลื่อนไหวนั้น ๆ เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนมีการตัดสินใจเคลื่อนไหว *การสื่อสารกับสาธารณะ* ได้แก่ *การรณรงค์* ได้แก่ การรณรงค์ในเขตชุมชนและเขตเมือง การรณรงค์ในแต่ละครั้งมีผู้เข้าร่วมประมาณ 300-800 คน มีครบทุกเพศทุกวัย *การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์สมัยใหม่* ได้แก่ การใช้สติ๊กเกอร์ข้อความ ธงและเสื้อประจำกลุ่มฯ ป้ายผ้าเขียนข้อความ เป็นต้น *การสื่อสารผ่านช่องทางสื่อกระแสหลัก* ได้แก่ การเขียนข่าวส่งสำนักข่าว การให้ข่าวแก่สื่อมวลชน การเชิญสื่อมวลชนลงมาทำข่าวในพื้นที่ การส่งแกนนำเข้าร่วมรายการทางโทรทัศน์ เป็นต้น *การสื่อสารผ่านสื่อกระแสรอง* ได้แก่ การเขียนข่าวส่งไปลงเว็บไซต์ขององค์กร

พัฒนาเอกชน และส่งไปตีพิมพ์ตามวารสารกึ่งวิชาการและการเมือง เป็นต้น การผลิตสื่อของตนเองเพื่อสื่อสารได้แก่ การทำจดหมายข่าว ใบปลิว การทำสารคดีข่าวเชิงวัฒนธรรมไปออกอากาศทางสื่อโทรทัศน์กระแสหลัก (ช่อง TV ไทย) การทำวีซีดีสื่อพื้นบ้านสะท้อนปัญหาโครงการ การจัดทำเอกสารชี้แจงประเด็นผลกระทบและการทำวิทยุชุมชน เป็นต้น *การสร้างเครือข่าย* ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกับผู้มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Beneficiary Constituency) ได้แก่ เครือข่ายชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการเหมืองแร่โพแทช 6 แห่งทั่วภาคอีสาน กลุ่มชาวบ้านทำนาเกลือแบบพื้นบ้านในเขตพื้นที่โครงการ กลุ่มพ่อค้าเกลือสินเธาว์ในพื้นที่จังหวัดอุดร เพื่อระดมทรัพยากรเหล่านี้มาร่วมเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงนโยบายเกลือและแร่โพแทชของรัฐบาล การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้มีจิตสำนึกในประเด็นปัญหานี้ แต่ไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Constituencies) ได้แก่ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งในระดับพื้นที่ ภูมิภาค ประเทศ และระดับโลก ภาคประชาสังคมในพื้นที่ กลุ่มนักวิจัยและนักวิชาการอิสระ เครือข่ายภาคประชาชนในพื้นที่ ภูมิภาค และประเทศ เพื่อระดมทรัพยากรจากภาคส่วนต่างๆ เหล่านี้เข้ามาช่วยหนุนในเรื่องของการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย ติดตามตรวจสอบการดำเนินโครงการ หนุนเสริมด้านทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ และเงินทุน ตลอดจนมวลชนในการหนุนเสริมการเคลื่อนไหวและบุคลากรให้กับองค์กรพัฒนาเอกชน (ทีมที่ปรึกษา กลุ่มอนุรักษ์ฯ) เป็นต้น การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของขบวนการแต่ถูกจำกัดบทบาทเพราะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (The Non Constituency Institutional) ได้แก่ กลุ่มสมาชิกวุฒิสภาภาคประชาชน อาจารย์บางส่วนจากมหาวิทยาลัยท้องถิ่น ครูโรงเรียนในพื้นที่ข้าราชการระดับปฏิบัติการในพื้นที่ ตลอดจนสื่อมวลชน เพื่อระดมทรัพยากรจากภาคส่วนต่างๆ เหล่านี้เข้ามาช่วยหนุนในเรื่องของข้อมูลทางวิชาการ การเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย การสื่อสารกับ

สังคม การอำนวยความสะดวกในการประสานผ่านกลไกราชการ และการหนุนเสริมข้อมูลลงในของทางราชการ เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มอนุรักษ์ฯยังได้ใช้ *ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม* ซึ่งถือเป็นพลังอย่างหนึ่งของชาวบ้านมาร่วมขับเคลื่อนในขบวนการการต่อสู้ในหลายรูปแบบ ได้แก่ *การประดิษฐ์ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่* หรือการ อ้างอิง “อดีต” โดยการหยิบเอาประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือประเพณีข้าวเปลือกซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติของชุมชนในช่วงเดือนสี่ตามฮีตสิบสองของชนอีสาน มาประดิษฐ์สร้างใหม่ ผ่านการผลิตซ้ำ ต่อเติม และตีความใหม่ เป็น “บุญกุ่มข้าวใหญ่ต้านภัยเหมือนแร้วแพทซ์” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการระดมข้าวเปลือกเพื่อขายเป็นทุนสำหรับการต่อสู้การเชื่อมร้อยความสมัครสมานสามัคคีภายในขบวนการ รวมทั้งถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการกระตุ้นให้ผู้ร่วมขบวนการตระหนักและห่วงแหนในวิถีชีวิตวัฒนธรรม และทรัพยากรของชุมชน พร้อมกับการสะท้อนตัวตนของชาวบ้านออกไปสู่สาธารณะให้รับรู้ *การประดิษฐ์ประเพณีนารวม* หรือการหยิบเอาบางส่วนของประเพณีการ “ลงแขก” ซึ่งมีความหมายในแง่ของการช่วยเหลือเกื้อกูลและความสามัคคีมาต่อเติมและตีความใหม่ เป็นกิจกรรมนารวมที่มีเป้าหมายในการระดมทุน การสร้างความเป็นปึกแผ่นของผู้ร่วมขบวนการ และการสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อตีแผ่วิถีชีวิตของชาวบ้านที่ผูกพันกับแหล่งอาหารในการดำรงชีพรวมทั้งใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐให้เปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนา มาส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์แทนการเกษตรเคมีที่มีแพทซ์เป็นส่วนประกอบสำคัญ เพราะนารวมเป็นการทำแบบเกษตรอินทรีย์ ไร้ปุ๋ยเคมี ชาวบ้านจึงพยายามสื่อให้เห็นว่าไม่มีปุ๋ยเคมีก็สามารถทำได้ อย่างยั่งยืน และ *การประดิษฐ์ประเพณีตำนานผาแดงนางไอ่* หรือการนำตำนานของท้องถิ่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความละโมภของมนุษย์และการล่มสลายของชุมชนโบราณจนกลายเป็นหนองหานกุมภวาปีพื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญของภาคอีสานในปัจจุบัน มาประดิษฐ์ซ้ำอธิบาย

ใหม่ผ่านการเชื่อมโยงตำนานความเชื่อดังกล่าวอันเป็นที่รับรู้ของผู้คนในชุมชนแถบพื้นที่โครงการอยู่แล้ว โดยการนำประเพณีประดิษฐ์ผาแดงนางไอ่มาอธิบายเปรียบเทียบโครงการเหมืองแร่โพแทช และผู้คนที่ต้องการให้มีการนำแร่ขึ้นมาสนองประโยชน์ส่วนตัวกับการนำหายนะมาสู่ชุมชนเหมือนในตำนาน เพื่อเป้าหมายในการระดมแนวร่วมเข้าสนับสนุนคัดค้านโครงการ โฉมหน้าผ่านการบอกเล่าปากต่อปาก ขับเน้นบนเวทีการเคลื่อนไหว รวมทั้งการใช้สื่อพื้นบ้านอย่างสรภัญญะเป็นสื่อกลางเพื่อชักกลุ่มออกไปสู่ชุมชน

นอกจากนี้ กลุ่มอนุรักษ์ฯยังมีการใช้กลไกทางสังคมอย่าง การคว่ำบาตรทางสังคม ซึ่งได้แก่ การนินทา การไม่คบค้าสมาคม การไม่ซื้อสินค้า และการไม่ร่วมงานบุญประเพณีกับชาวบ้านในชุมชนที่สนับสนุนการก่อสร้างโครงการ เป็นต้น

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อแรกในส่วนของ เงื่อนไขภายในองค์กรการเคลื่อนไหว พบว่า ข้อค้นพบได้สอดคล้องกับฐานคิดของสำนักการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization) ที่ให้ความสำคัญกับ ตัวผู้ประกอบการทางการเมือง (Political Entrepreneurs) อันเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรการเคลื่อนไหว และองค์กรการเคลื่อนไหว (SMO) ซึ่งจะทำหน้าที่สำคัญในการระดมทรัพยากรเพื่อให้เกิดกระทำการรวมหมู่และการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหว ขณะเดียวกันทฤษฎีการระดมทรัพยากรก็ได้โต้แย้งว่า ปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น วิกฤตการณ์ทางการเมือง การพัฒนาของรัฐ นโยบายและโครงการพัฒนาที่รุกรานวิถีชีวิตปกติของชาวบ้าน นั้นไม่เพียงพอที่จะอธิบายการเกิดขึ้นของการกระทำรวมหมู่ เพราะปัญหาเหล่านี้ก็มีอยู่ทั่วไปในสังคม แต่เหตุใดขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านจึงเกิดขึ้นบางพื้นที่เท่านั้น ซึ่งฐานคิดนี้ได้สอดคล้องกับข้อค้นพบในงานศึกษา ที่มองว่าการเกิดขึ้นของโครงการเหมืองแร่โพแทชจังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีกระบวนการผลักดันและการตัดสินใจต่อโครงการที่

ขาดการมีส่วนร่วม บิดเบือนข้อมูล ขาดความเป็นธรรม และละเมิดสิทธิชุมชน แต่การเกิดขึ้นของโครงการฯ เองกลับไม่ได้ส่งผลให้เกิดการกระทำรวมหมู่ของชาวบ้านขึ้นอย่างทันทีทันใด เพราะจากการศึกษาในพื้นที่ได้ทำให้พบว่าชาวบ้านไม่ได้รับรู้ถึงการมีอยู่ขอโครงการและรับรู้ถึงความไม่ชอบธรรมของกระบวนการตัดสินใจโครงการฯแต่อย่างใด จนกระทั่งการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาเสริมสร้างกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้านในพื้นที่ไปพร้อมกับการระดมผู้สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามแม้ว่าข้อค้นพบของงานศึกษาจะมีความสอดคล้องกับฐานคติของทฤษฎีการระดมทรัพยากรในเรื่องของ องค์การการเคลื่อนไหว หรือ ตัวผู้ประกอบการทางการเมือง และการระดมทรัพยากร ตลอดจนการเห็นพ้องต้องกันต่อความไม่พอเพียงของการนำเงื่อนไขเชิงโครงสร้างมาอธิบายการก่อเกิดของกลุ่มอนุรักษ์ฯ แต่ข้อค้นพบของงานศึกษานี้ก็มีความแตกต่างจากฐานคติของทฤษฎีดังกล่าวอยู่ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับการเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ของชาวบ้านนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากการระดมทรัพยากร ในลักษณะคงที่ หากแต่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมจะต้อง “ปลดปล่อยทางความคิด” (Cognitive Liberation) และ จิตสำนึกขบถ (Insurgent Consciousness) ออกมา เพื่อสร้างความเห็นพ้องร่วมกันต่อปัญหาที่พวกเขาต้องเผชิญ และปลดปล่อยความกลัวที่กักขังศักยภาพของพวกเขาไว้ออกมาจนกล้าที่จะออกมาเคลื่อนไหว ซึ่งได้ถูกเปลี่ยนผ่านมาเป็นลำดับจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นักพัฒนาเอกชนที่ถือเป็นผู้ประกอบการทางการเมืองที่ได้หนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง การระดมผู้สนับสนุนเพื่อกระทำการรวมหมู่จึงจะประสบผลสำเร็จ ในแง่ที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรไม่ได้อธิบายไว้แต่ข้อค้นพบนี้กลับไปสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการปลดปล่อยทางระบบคิดและการควบคุมทางสังคม ของ McAdam (1982, อ้างถึงใน มณีมัย, 2009)

ส่วนข้อค้นพบในเงื่อนไขภายนอกองค์กร การเคลื่อนไหวทางสังคม พบว่า การก่อเกิดและเติบโตของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 3 ประการคือ โครงโอกาสทางการเมืองที่มีลักษณะเปิดและการตระหนักรู้ของผู้ร่วมขบวนการถึงโอกาสที่เปิดออก โครงสร้างทางสังคม และฝ่ายต่อต้าน ขบวนการเคลื่อนไหว กล่าวเฉพาะข้อค้นพบจากการศึกษาในประเด็นโครงการโอกาสทางการเมืองและฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหวนั้น ได้สอดคล้องกับฐานคติของทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process) ที่ได้ให้ความสำคัญกับการนำบริบททางการเมืองและการเคลื่อนไหวตอบโต้ของฝ่ายต่อต้าน ขบวนการเคลื่อนไหวมาร่วมวิเคราะห์ ซึ่งเป็นการขยายกรอบการวิเคราะห์ของทฤษฎีการระดมทรัพยากร ที่ให้ความสำคัญกับองค์การการเคลื่อนไหวและการระดมทรัพยากรออกไปสู่เงื่อนไขภายนอกองค์กรการเคลื่อนไหว ส่วนในประเด็นโครงสร้างโอกาสทางสังคมนั้น เป็นข้อค้นพบจากงานศึกษาที่แตกออกไปจากการอธิบายของทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process) เนื่องจากการศึกษาพบว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับระบบการเมือง และฝ่ายต่อต้านขบวนการเคลื่อนไหว เพียงสองมิติแต่ยังสัมพันธ์กับการเติบโตขององค์พัฒนาเอกชนในภาพรวม การเติบโตของประชาสังคม และการมีอิสระและเสรีภาพของสื่อมวลชน ซึ่งได้ก่อให้เกิดการหนุนเสริมและเอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มาโดยตลอดซึ่งข้อค้นพบในประเด็นนี้ได้ไปสอดคล้องกับผลการศึกษาของประภาส (2540) ที่ศึกษาเรื่อง “การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย” ซึ่งได้ใช้สัมภาษณ์คนจนเป็นกรณีศึกษา

นอกจากนี้ ข้อค้นพบในประเด็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่พบว่ากลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้ใช้ *ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ* ได้แก่ การยื่นหนังสือผ่านกลไกของระบบราชการ การผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการ

แก้ไขปัญหา การต่อสู้ผ่านการใช้สิทธิตามกฎหมาย และผ่านกระบวนการยุติธรรม และ ยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ ได้แก่ การกดดัน ได้แก่ การเดินขบวนประท้วง การนั่งประท้วง การชุมนุม ปิดล้อมสถานที่ราชการ การชุมนุมประท้วงด้านหน้า ศาลากลาง และการชุมนุมปิดถนน การสื่อสารกับสาธารณะ ได้แก่ การณรงค์ การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์สมัยใหม่ การสื่อสารผ่านช่องทางสื่อกระแสหลัก การสื่อสารผ่านสื่อกระแสรอง การผลิตสื่อของตนเองเพื่อสื่อสาร การสร้างเครือข่าย ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกับผู้มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Beneficiary Constituency) การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้มีจิตสำนึกในประเด็นปัญหานั้น แต่ไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์โดยตรง (The Constituencies) การสร้างเครือข่ายกับบรรดาผู้ที่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของขบวนการ แต่ถูกจำกัดบทบาทเพราะเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (The Non Constituency Institutional) นั้นสอดคล้องกับกรอบการวิเคราะห์ของทฤษฎีการระดมทรัพยากร และทฤษฎีกระบวนการทางการเมืองในเรื่องของยุทธวิธีการเคลื่อนไหว ซึ่งได้แบ่งยุทธวิธีการเคลื่อนไหวออกเป็นสามแนวทาง คือ ยุทธวิธีการขัดขวางทำลายระบบปกติ ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง

อย่างไรก็ตามค้นค้นพบจากงานศึกษาก็ได้ชี้ให้เห็นว่ายุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ฯ มิได้เป็นไปตามฐานคิดของสำนักการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization) และสำนักกระบวนการทางการเมือง (Political Process) เท่านั้น เนื่องจากกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังได้หยิบฉวยวัฒนธรรมชุมชนมาประดิษฐ์ประเพณีขึ้นมาใหม่เพื่อรับใช้การเคลื่อนไหว การต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็น การประดิษฐ์ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ การประดิษฐ์ประเพณีนารวม และการประดิษฐ์ประเพณีตำนานผาแดงนางไอ่ รวมทั้งการใช้กลไกทางสังคม อย่าง การคว่ำบาตรทางสังคม มาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้อีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการต่อสู้ที่สอดคล้องกับทฤษฎีขบวนการทางสังคม

แบบใหม่ (New Social Movement) ที่ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวในมิติทางวัฒนธรรม สัญลักษณ์ ความหมายและความมีตัวตนของกลุ่มผู้ท้าทาย แทนที่จะมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงผ่านระบบการเมืองพหุสถาน (2546, อ้างถึงใน ประภาส, 2552)

เอกสารอ้างอิง

- กรมทรัพยากรธรณี. 2543. 108 ปี เศรษฐกิจแร่สู่ สหัสวรรษใหม่. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี.
- บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. [ม.ป.ป.]. การพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย.
- ประภาส ปันตบแต่ง. 2540. การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประภาส ปันตบแต่ง. 2552. การวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม. กรุงเทพฯ: โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณีนัย ทองอยู่. 2009. เอกสารประกอบการบรรยาย การสอนรายวิชา 415373 เรื่องขบวนการทางสังคมเปรียบเทียบ. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ขอนแก่น. (เอกสารอัดสำเนา).
- วิเชต ทวีกุล. 2548. การเคลื่อนไหวของชาวบ้านใน พลวัต การเมืองแบบชาวบ้าน: เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ. วารสารฟ้าเดียวกัน, 3 (3), 42-45.
- วิเชียร บุราณรักษ์. 2548. ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี: กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2548. การเมืองภาคประชาชน
ในระบอบประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ:
โครงการจัดพิมพ์คปฟ.

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยสามพาด. 2550. ข้อมูล
พื้นฐานหมู่บ้าน. เอกสารสรุปข้อมูลพื้นฐาน
หมู่บ้านในเขต ตำบลห้วยสามพาด อำเภอ
ประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี ประจำปี
2550. (เอกสารอัดสำเนา).